

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/2

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 17

İsrâ ve Lokman Surelerindeki Ahlâki İlkeler ve Değerlendirilmesi Üzerine

Mustafa ÇOBAN*

Özet

Din sosyalleşmeyi sağlayan ve kültürü oluşturan önemli öğelerden birisidir. Farklı perspektiflerden ele alındığı zaman değişik tanımlamaları yapılabilecek olan ahlâk ise vahyin kaynaklık ettiği prensipler üzerine dayanan ilkeleri ile insanın herhangi bir ön hazırlık yapma ihtiyacı hissetmeden fillerini yapma durumudur.

Din ferdi sorumluluktan hareketle toplumsallaşmayı öncelerken, ahlâki davranış ise ancak toplumlarda görülebilmekte, dinin bir üst kurum olarak yaparı ödüllendirdiği, toplumun tesanüdünü sağlayan, yapılmadığı zaman ise genellikle toplumun dışlayarak cezalandırdığı duygu, tavır ve hareketleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle hem ferdin huzuru hem de toplumsal alt yapının sağlamlığı ve insanlığın geleceği açısından, ahlâki davranış merkezli bir toplumsallaşma önem arz etmektedir.

Erdemli bir hayatın odağında olması gereken ahlâk düşüncesinin referans değişikliği ve pragmatist evirilmeler sonucu toplumda eksen kaybına uğraması, fertleri bir arada tutan güven, saygı sevgi, adalet, yardımlaşma vb. duygulara tehdit olarak yönelmiş, vahyin kaynaklık ettiği ilkelere ayrılan bu toplumsal ve kültürel değer, kişiselleştirilen anlayışlarla narsist düşünce ve davranışlara temel teşkil etmeye başlamıştır.

Toplumların bu noktada taşıdığı endişeler sonucunda özellikle Batı'da dinin, fertleri mezkur tehlikelere karşı koruyacak bir liman olma özelliğini kaybetme sürecine girmesiyle toplumsal çözümler gün geçtikçe ivme kazanmış, netice olarak Değerler Eğitimi Yaşayan Değerler Eğitimi programı adı altında 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıldönümü kutlamaları için Brahma Kumeris'in hazırladığı uluslararası bir proje olarak uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de 2010 yılından sonra konuşulmaya başlanan değer eksenli eğitim anlayışı da aslında aynı endişeler sonucunda gündeme alınmıştır.

Bu çalışmada Kur'an'ın İsrâ ve Lokman surelerinde ele aldığı ahlâki davranışlar literatür taraması yoluyla tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İsrâ, Lokman, ahlâk, ahlâki ilke.

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü., İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi A. B. D. mcoban6@hotmail.com

On the Ethical Principles and Their Evaluation in the Sura and Lokman Surah

Abstract

Religion is one of the important items that provide socialization and create culture. Morality, which can be defined differently when dealt with from different perspectives, is based on the principles on which the inspiration is based, and the person making the filler without feeling any need for preliminary preparation.

Religion predominates socialization by acting from individual responsibility, while moral behavior can only be seen in societies, including the emotions, attitudes and movements that the society rewards as a supreme institution of religion and which, when not done, usually punishes the society for exclusion. For this reason, ethical behavior-centered socialization is important, both in terms of individual well-being and the stability of the social infrastructure and the future of humanity.

The reference change of moral thinking which should be centered on a virtuous life and the pragmatist evolutions are the loss of the axis in the aftermath of the society, trust, respect, love, justice, This social and cultural value, separated from the principles of inspiration as a threat to emotions, has begun to form the basis for narcissistic thoughts and behaviors with personalized understandings.

As a result of the worries carried by the communities at this point, social disintegration has accelerated day by day, especially in the process of losing the ability of religion in the West and protecting the individuals against the threats that are mentioned. As a result, the day has gradually gained momentum and as a result the 1995 Education for the Value Education program was launched in 1995 to celebrate the 50th anniversary of the United Nations It is being implemented as an international project prepared by Brahma Kumeris. The concept of value-oriented education, which started to be talked about after 2010 in Turkey, has been taken into consideration as a result of the same concerns.

In this study, the moral behaviors that the Qur'an treats in the Isra and the sukhok surahs will be determined by searching the literature and tried to be evaluated.

Keywords: Isra, Lokman, moral, moral principle.

Giriş

XX. yüzyılın son çeyreği ile XXI. yüzyılda yaşanan zaman dilimi içinde dünyada önemli gelişmelerin olduğu, din ve değer anlayışlarının değiştiği, birey ve sosyal hayatla ilgili söylemlerin din üzerinden geliştirildiği, huzur ve barışı sağlamak için var olduğuna inanılan dinlerin zaman zaman terör eylemlerine kaynaklık ettiğinin görüldüğü farklı bir süreç olarak gündemde yer almaktadır. Barış ve insancıl olmayı önceleyen bir din olarak tanıtılan Budizm Arakan'da Müslümanların yakılmasında referans olarak kullanılırken, Ortadoğu'da DAİŞ İslâm'ı kaynak göstererek insanları hiçbir dinin onaylamadığı usullerle öldürebiliyor, yakabiliyor; Hristiyanlık adına aşırı sağ görüşlü Anders Behring Breivik, Norveç'in başkenti Oslo-Ûtoya Adası'nda 2011 yılında 77 kişiyi katlediyor ve "yaptığının katliam olmadığını ve Avrupada çok kültürlü topluma karşı olduğunu, bu nedenle ülkesini ve Avrupa'yı Müslümanlardan korumak için gerçekleştirdiğini" söyleyebiliyor. Filistin'de İsrail'in Yahudilik kaynaklı ortaya koyduğu uygulamaları evrensel insanî değerler bağlamında açıklamak oldukça zordur. Bu örneklerde huzur ve mutluluk kaynağı olabilecek birçok ortak özellik taşıyan dinlerin noktasal ve kasıtlı okumalarla teröre dayanak teşkil edebileceği görülmektedir.

Bu noktada insanlığın tekrar insanca bir yaşama kavuşması için ahlâkın kaynağı olan dinin öğütlediği ilkelerin doğru kaynaklardan doğru metotlarla öğrenilerek doğru bilgiye ulaşma zarureti vardır.

Son dönemde Avrupada "Values Education" biz de ise "Değerler Eğitimi" adıyla sıkça gündeme gelen ve ana okullarından başlamak üzere liselerde değişik etkinliklerle eğitimi verilmeye çalışılan değerler kümesini oluşturan kavramların bazılarının İsrâ ve Lokman suretelerinde emir/tavsiye edilen davranış kalıplarıyla özdeşleştiğini görmek mümkündür. Bu değerlerin bir kısmı isim olarak aynen olmasa da muhteva olarak bulunmaktadır. Mesela; saygı, iyilik, iyimserlik, şefkat ve merhamet doğruluk, cömertlik, aile birliğine önem vermek gibi.

İnsanı belli yönde davranmaya ikna eden ahlâk¹ nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koyma durumu olarak tanımlanır. Sosyal ilişkiler ahlâki ilkelerle düzenlenir ve yaşanabilir hale getirilebilir. İnsanı toplumsallaşmasını sağlayan da ahlâk ilkeleridir. Aslında insanın değer attığı ilkeler, insan açısından hem onun hayatının hem de her türlü

1 Hasan Meydan ve Recep Kaymakcan, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: Dem Yay., 2014), 73.

2 İbn Miskeveyh, *Ahlâki Olgunlaştırma*, çev. A. Şener v.dğr. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983), 36.

ilişkisinin şekillendiricisidir. Bu noktadan hareketle genel olarak Kur'an, özelde de İsrâ ve Lokman Sureleri ahlâkî değerler bağlamında ele alındığı zaman önemli ilkeler olan ana, baba, evlât ilişkileri, can ve mal emniyeti, güzel söz söyleme, ibadet vb. konularda referans olarak kullanabilmektedir.

Çalışmada mezkur iki surede tespit edilecek konular ayrı ayrı ele alınacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. İki surede geçen benzer ilkeler tekrar ele alınmamıştır.

1. el-İsrâ Suresi

Kur'an-ı Kerim'de 17. sırada bulunan surenin Mekki olduğu ifade edildiği gibi, bazı ayetlerinin Mekke'de bazılarının ise Medine'de (101,107,80,74,73,60,33,32,26.) indiğine dair rivayetler de vardır. Peygamberimizin her gece uyumadan evvel okuduğu rivayet edilen³ İsrâ Suresine İsrâloğullarından da bahsedildiği için "Benî İsrâil Suresi"⁴ başka bir isimlendirme ile "Subhan Suresi"⁵ de denilmektedir.⁶ Tespit edilen ilkeler şunlardır:

1.1. Ana Babaya İyi Davranmak

Sosyal hayatta inançtan sonra insanların bir arada olmasını sağlayan en önemli etken aile bağlarıdır. Bu ayette⁷ üzerinde durulması gereken nokta Allah'a itaat ile ana babaya hüsn-ü muamelenin yani ailenin güçlenmesini sağlayacak önemli bir prensibin aynı anda zikredilmiş olmasıdır. Zira birey olarak değerlendirildiğinde iyiliği en çok hak eden, insanın dünyaya gelmesine vesile olan, bin bir türlü zahmetle onu hayata taşıyan ve varlığını devam ettirmesine katkı sağlayan anne-babadır. Ebeveyn ile evlat arasındaki saygı-sevgi eksenini üzerine bina edilen davranışlar aynı zamanda toplum huzurunu ve aile dayanışmasını da sağlayan önemli etkenlerdendir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de "hükmetti" ile başlayan ayet meal/tefsirlerde⁸ "emretti" şeklinde tercüme edilerek şöyle buyrulmuştur:

"Rabbin kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi ana babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle" (el-İsrâ, 17/23)⁹ Bayraklı ise bu ayetin mealinde "Rabb'in başkasına değil, yalnızca O'na kulluk etmenizi ve ana-babaya iyi davranmanızı emir buyurmuştur. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa kendilerine öf¹⁰ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle." şeklinde açıklama yapmaktadır.¹¹

قَفَى fiili "bir şeyi bir işi tamamlamak, bitirmek, kesin kati hüküm koymak"¹² anlamında ele alındığında "birru'l-vâlideyn" yani ana-babaya iyi davranma ve onları hoşnut etme farz-ı ayn olarak değerlendirildiği için, farz olmayan hac ve umre için ana-babanın iznini almak gerekir. Hatta "birru'l-vâlideyn" cihattan üstün tutulmuştur.¹³

3 İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamı Ansiklopedisi* (İstanbul 1997), 449.

4 Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu ve Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 3: 456.

5 Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamı Ansiklopedisi*, 3: 448.

6 Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamı Ansiklopedisi*, 4: 449.

7 el-İsrâ, 17/23, *DİB Meali* (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 283.

8 "Kat'i olarak emretti/emretti". Bkz. Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Tefsiru'n-Neseî* (Beyrut 1995), 1: 710; Mehmed Vehbi, *Hulasatu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* (İstanbul 1340) 9: 31.

9 Bkz. *DİB Meali*, 283.

10 "Öf "pislik, hoşnutsuzluk, sıkıntı ve tiksinti anında söylenen söz anlamına" gelmektedir. Bkz. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul 2013), 11: 225.

11 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 225.

12 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 225.

13 Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamı Ansiklopedisi*, 1: 136, 137.

Ayet önce başka sahte tanrıları dışlayıp gönülden şirki temizlemekte, sonrasında temiz gönülle kulluğa yönelmekte,¹⁴ akabinde de ana-babaya hüsn-ü muameleyi emretmektedir. Ana-baba çocuklarının kendilerine göstereceği bu hüsn-ü muameleyi, onların doğumundan büyümesine, eğitimine ve evlenmesine kadar İslâm tarafından ebeveyne sorumluluk olarak verilen hususlardaki gayretleri sebebiyle hak etmektedir. Bir başka açıdan da ebeveynin örf ve adetler ya da vicdani hassasiyetlerle kendilerini çocukları konusunda sorumlu hissetmeleri ve bunları büyük bir fedakarlıkla yerine getirmeleri sonucunda hak ettiklerini söylemek mümkündür. Bu hak bir mecburiyeti ifade etmekte olup, -Allah'a isyan hususunda bir konu arzu edilmediği sürece- tercihi ihtiva etmemektedir.

Başka bir açıdan bakılırsa İllâhî dinler ana-baba ve çocuk ilişkisine girmekte, bu ilişkilerin nasıl yürüyeceğini açıklamakta ve konuyu oldukça ciddi bir noktaya taşımaktadır. Çocukların ana-babalarına iyi davranmalarını, sadece sosyal ilişki olarak görmekte, ona bir ibadet niteliği de vermektedir. Ana-babaya iyi davranan sevap, kötü davranana günah vardır. Böylece bu ilişki ahirete kadar uzanmaktadır.¹⁵

1.2. Merhamet ve Tevazu

Din eğitimi alanında dikkatle özenle ve birlikte ele alınması gereken iki kavram merhamet ve tevazudur. Değerlendirdiğimiz “Ana Babaya İyi Davranmak” başlığına da vurgu yapılarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: ‘Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.’ (el-İsrâ, 17/24)¹⁶

Ayetten de anlaşılacağı üzere burada ahlâki ilke olarak ele alınması gereken merhamet ve tevazu kavramlarıdır. Merhamet¹⁷ acımak, şefkatle davranmak, bu duygunun sonucunda da karşısındakinin ihtiyacını gidermek olarak tanımlanabilir. Rahmet¹⁸ anlamında Allah'a izafe edildiği zaman insanlığa lütuf ve ihsanda bulunmak şeklinde anlaşılır.¹⁹ Merhamet anlamı Kur'an ve hadislerde “rahmet” lafzı ile kullanılmış²⁰ ve birbirlerine karşı çok merhametli davranmanın Hz. Muhammed (s.a)‘e gönül verenlerin temel özelliği olduğu vurgulanmıştır.²¹

Tevazu ise kişinin kendi itibar ve derecesini düşük görmesinin yanında başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan arındırmasını ifade eder; zıttı kibirdir,²² insanlara karşı alçakgönüllü ve yumuşak davranarak böbürlenmekten kaçınma anlamına gelen bir ahlâk terimidir.²³

İslâm ahlâkçıları bir kimsenin diğer insanlara karşı üç değişik tavır takınabileceğini belirterek bunlar içinde kişinin kendisini başkalarından daha büyük ve değerli görmesine “kibir” veya “tekebbür”, kendisini herkesten aşağı ve hor görmesine “mezelle”, kendisini küçük düşürüp zelil kılmayacak şekilde başkalarına değer verip alçakgönüllü olmasına “tevazu” adını vermişler, bunların ilk ikisine “rezilet” sonuncusunu ise “fazilet” olarak kabul

14 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 226.

15 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 15, 136.

16 Bkz. *DİB Meali*, 283.

17 Kur'an'da bir yerde geçer (el-Beled, 90/17).

18 Kur'an'da 114 yerde geçer.

19 Mustafa Çağırıcı, “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: TDV Yay., 2014), 29; Dönmez, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 3: 192.

20 Dönmez, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 3: 192.

21 el-Fetih, 48/ 29.

22 Çağırıcı, “Merhamet”, 29.

23 Dönmez, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 4: 349.

etmişlerdir.²⁴ Fazilet bilgiyle eşitlenip daha ileri bir noktaya taşınarak mutluluğa erişme yolları olarak değerlendirilmektedir.²⁵

Mütevazı; tevazu sahibi, alçak gönüllü, kibirsiz, gösterişsiz ve nazik²⁶ kimse anlamında kullanılmaktadır. Toplumsal bir varlık olan insanın cemiyet içerisinde ilişkilerini sürdürmesi ve varlığını devam ettirmesinde mütevazı olmak önemlidir. Kur'an ve Sünnette Allah insanlardan tevazu sahibi olmalarını, kimsenin kimseyi hor görüp dışlamamasını ve kibirlenmemesini istemektedir. Hz. Peygamber, kendisi alçak gönüllü olduğu gibi, bütün Müslümanların da mütevazı olmalarını istemiş, bunu insanlar arasında haksızlıklar yapılmasını, insanların birbirlerine karşı ululuk taslamalarını önleyen ahlâkî bir tedbir olarak değerlendirmiştir;²⁷ numune-i imtisal olmak babında hasta ziyaretine gitmiş, cenazelere iştirak etmiş, köle ile birlikte yemek yemiş, devesine yem vermiş, eşya taşımış, fakir, düşkün ve yetimlerle ilgilenmiştir. Tekebbürü şiddetle reddetmiş "Siz beni hakim olan derecenin üzerine yükseltmeyiniz, çünkü Allah beni Rasul (elçi) yapmadan önce kendisine kul endindi."²⁸ buyurarak kendisi bu hususa dikkat ettiği gibi sevenlerinin de aynı yolda yürümelerini arzu etmiş "Allah için alçakgönüllülük gösteren kişiyi Allah mutlaka yükseltir."²⁹ şeklinde ifade etmiştir.

Merhamet ve tevazu birine boyun eğmek acımak ve alçakgönüllü olmak, birbirini tamamlayan iki önemli ahlâkî değerdir.

Merhamet duygusunu kaybedenin tevazu sahibi olması beklenemez. Toplum için insan ilişkilerinin güçlendirilmesinde önem arz eden merhamet ve tevazu, toplumu oluşturan aile için daha fazla değer ifade etmektedir. Aile içinde ele alındığı zaman da merhamet ve tevazu en fazla hak eden ebeveyn olsa gerektir. Ayette bu konuda ihmalkâr davranma düşüncesine karşı da bir manada "Bak! Sen küçüktün, onlar seni nasıl bugünlere getirdiler ise şimdi onlar da senin konumundalar ve senin onlara merhamet ve tevazu göstermeni beklemektedirler." ya da "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı." anlamında ifadeler kullanılmaktadır. Aslında merhamet hayatı okumak ve algılamakta, hayata bakışta ve değerlendirmekte düşünceleri ve davranışları şekillendiren önemli bir ahlâkî erdemdir. Ebeveyn özelinde ifade edilmişse de bunun topluma yayılan ve sosyal hayatı kucaklayan haleler şeklinde de değerlendirilmesi gerekir. Ailede merhamet ve tevazu anlayışı üzerine kurulu ilişkilerin önce akraba, sonra yakın çevre ve bütün topluma yayılmış hali düşünülürse, kaba, çirkin düşünce davranıştan uzak, birbirlerine karşı tevazu ile davranan fertler çok önemli sağlam bir toplumsal dinamiği ayakta tutmaktadır denilebilir.

1.3. Akrabaya, Yolcuya Hakkını Vermek Saçıp, Savurmamak

Akrabalık ilişkileri hem vahyin hem de sünnetin önemli başlıklarından olup, devamlı olarak bu ilişkinin kuvvetlenmesi için tavsiyelerde bulunulmuş, akrabalar arasına husumet tohumları saçacak küsmek ve sıla-ı rahmi kesmek gibi davranışlar da kesin bir dille yasaklanmıştır.³⁰ Akrabalar arası ilişkinin yolda kalmış ve yoksul olanla (acil ihtiyaç sahibi) bir değerlendirildiği ve yardımda bulunarak bu ilişkinin güçlendirilebileceği şöyle vurgulanır:

24 Dönmez, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 4: 349.

25 Meydan ve Kaymakcan, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi*, 27.

26 D. Mehmed Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul 1996), "tevazu" md., 823.

27 Ali Toksarı, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul 1997), 4: 349-350.

28 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* (Beirut 1994), 21.

29 Müslim, "Birr", 69.

30 Bkz. el-Bakara, 2/27.

“Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Saçıp savurma!” (el-İsrâ 17/26)³¹

Akrabalar arası ilişkileri güçlendirecek önemli davranışlardan birisi de üzerimizde var olan haklarının gereğini yerine getirmektir. Hatta imkânı olanlar için bu konuya ahlâkî zaviyeden bakınca manevî bir borç bile denilebilir.

Savurganlık konusunda şu unutulmamalıdır: Savurganlık sahip olunan malı ölçüsüz harcamaktan ziyade kulun Allah karşısındaki konumunu unutup haddini aşarak sorumsuzca davranış sergilemesidir ki vahiy³² bu konuda insanı ikaz eder.

Savurganlık sadece mal veya parayı fazla harcamak değil, elde olan imkânları yerli yerince değerlendirmemek, nimete hak ettiği değeri vermemektir. Bir başka ifade ile “malı hak olamayan yerde harcamaktır.”³³ Arka arkaya sıralanan bu iki emir akrabaya hakkını vermenin kişiyi savurganlıktan uzaklaştıracağı gibi bir düşünceye de sevk edilebilir. Zira akrabaya hakkını vermemek cimrilik, savurganlık ise israftır. İsrâf savurgan olma durumu veya savurganca davranış, tutumsuzluk, müsriflik³⁴, meşru ve makul olanın dışına çıkmak, itidalden sapmak, haddi aşmak, cehalet ve gaflet anlamalarına gelir. Terim olarak ise inanç, söz ve davranışta, dinin, aklın veya ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder.³⁵ Akriba ve yolcuya gücü oranında yardım etmek hem sahip olunan mala karşı şükürün eda edilmiş olmasını hem de akrabaya karşı sorumluluğu yerine getirmiş olmayı sağlar.

1.4. Yumuşak Söz Söylemek

Sosyal ilişkilerde yumuşak söz, kavli-leyyin hem iletişimin daha kolay sağlanması hem de ilişkinin daha sağlıklı bir zeminde uzun soluklu devamını sağlar. Herhangi bir sebeple yüz çevrilecek insana bile veda ederken kırarak değil, yumuşak bir sözle ülfet içerisinde ayrılmak önemlidir. Konu ile ilgili olarak “Eğer rabbinden umduğun bir rahmet istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak söyle” (el-İsrâ 17/28)³⁶ buyrulmaktadır.

Emir verme, uyarma, yargılama, öğüt vermeyi içermeyen iletişim, anlamların ortak kılınması olarak tanımlanabilir.³⁷ Doğru iletişim yollarından birisi de yumuşak söz söylemektir. Yumuşak söz söylemenin önemi Hz. Peygamberin hayatından şöyle örneklendirilir: “Allah’tan gelen bir merhamet sayesinde ki, onlara (Ashaba) (Uhud savaşı sonrasında) yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları başışla ve kendilerine Allah’tan mağfiret dile. Onlarla müşavere et, sonrasında bir şeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allah’a güven ve dayan. Gerçekten Allah tevekkül edenleri sever” (Âl-i İmrân 3/159).

Peygamber emrine muhalefet ederek Müslümanların Uhud savaşında kazanan konumunda iken birçok sahabenin şehit ve gazi olmasıyla neticelenecek bir sonuca ulaşmalarına sebep olmalarına rağmen hata yapan arkadaşlarına karşı peygamber efendimizin rikkati ve yumuşak sözle hitabına, Allah “bu yumuşak tavır olmasaydı nelerin olacağını, etrafındaki-lerin dağılıp gideceklerini” ifade ederek açıklama yapmaktadır.

Yumuşak, leyyin tavır sadece sözle sınırlı kalmamalıdır; insanın tüm davranışları rik-

31 Bkz. *DİB Meali*, 283.

32 “Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?” (el-Kiyame 75/369).

33 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11: 233.

34 TDK, Büyük Türkçe Sözlük, “Savurgan” md. <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.02.2017)

35 Cengiz Kallek, “İsrâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 23 (Ankara: TDV Yay., 2001), 178.

36 Bkz. *DİB Meali*, 284.

37 Recai Doğan ve Remziye Ege, *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim El Kitabı* (Ankara 2015), 59-60.

kat ve rıftan nasibini almalıdır. Peygamberimiz “Yumuşak davranamayan kimse, bütün hayırlardan mahrum kalmış sayılır.”³⁸ buyurur.

1.5. Cimri Olmamak

Başkalarına malî yardımda bulunmayı engelleyen duygu veya bu duygunun etkisiyle yardımdan kaçınma anlamına gelen ahlâkî bir terim;³⁹ servet edinme tutkusuyula karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimidir. “Adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça “Cimri” kelimesinden Türkçeleşmiş olup “Pintilik, hasislik” anlamında kullanılır. Aynı şekilde “Şûh” ve “Buhl” kelimeleri de farklı bir açıdan cimrilik anlamına gelir; şûh kişiyi mal, mülk edinme hırsına sevk eden, harcamada bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, buhl ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan sakınmaktır.⁴⁰

“Eli sıkı olma, büsbütün açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın” (el-İsrâ 17/2)⁴¹ Ayet burada harcamalarda “denge ahlâkî”ndan⁴² bahsediyor.

Bu ayet Tekâsür suresinin “Biriktirme isteği sizi ölene kadar oyaladı” (et-Tekâsür 102/1) mealinde ayetle yan yana düşünüldüğü zaman dünyada gerek ferdi gerek toplumsal gerekse çözümsüz gibi görünen küresel problemlerin ana nedenlerinden birisinin mal edinme, biriktirme, paylaşmama ve mal ile ötekileştirdiği insana hükmetme arzusunun olduğu görülebilir. Emperyalist işgaller ve sömürge kültürü bile bununla temellendirilebilir. Günümüzde Orta Doğu ve Afrika’da gerek dış müdahaleler gerekse iç karışıklıklar sebebiyle ortaya çıkan vekâlet savaşlarının odak noktasını, siyasi hedeflere ilave olarak çatışma bölgelerindeki başta kültürel olmak üzere yer üstü ve yer altı zenginlikleri oluşturmaktadır.

Ayetin işaret ettiği temel problem sahip olduğu herhangi bir malı paylaşmamak üzerinedir. Her konuda dengeli olmayı ön planda tutan İslâm, harcama konusunda cömert-tutumlu, savurgan-cimri ekseninden sıkça bahseder; ilkinin tasvip ederken, ikincisini sakınılması gereken zemmedilen bir durum olarak ele alır.

Ayet harcama konusunda da iki uçta bulunmayı savurganlık ve cimrilik olarak ele alarak bu durumun insanın müsrif ve cimri olarak kınanmasına yol açacağını açıklarken, cömert ve tutumlu olmak gene vahyin ifadesiyle methodir.⁴³

Ayetin tefsirinde Seyyid Kutub “kınanmış ve zelil düşmüş insanın oturuşunu”, ayet sonundaki “hasir” sıfat-ı müşebbehe bi’l-fiiliyle açıklar ve “yürüyemez hale düşmüş, zayıflıktan ve acizliğinden durup dinlenen hayvan” nitelendirmesiyle ifade eder.⁴⁴

1.6. Sözünde Durmak

Ahde vefa, niyette dürüstlük, söz ve davranışların doğru ve gerçeğe uygun olması anlamında ahlâk terimidir. Eski ifadeyle “vakıya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı” olarak söylenir. İslâm kaynaklarında “hakikati konuşmak, doğru söylemek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadakat göstermek” anlamlarında kullanılmakta olup⁴⁵, Müslümanın herhangi bir konuda söz verip vaatte bulunmak mecburiyetinde olmadığı, kendi rızası ile

38 Müslim, “Birr”, 74-76; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 10; Tirmizî, “Birr”, 67; İbni Mâce, “Edeb”, 9.

39 Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, 1: 334.

40 Çağırıcı, “Cimrilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (Ankara 1993), 5; Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, 1: 334.

41 Bkz. *DİB Meali*, 284.

42 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11: 237.

43 Bkz. el-Furkân 25/67; A’raf 7/31.

44 Seyyid Kutub, *Fi Zılâl-il Kur’an* (İstanbul 1980), 4726-4728.

45 Çağırıcı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27: 98.

söz vermişse ahdedtiği işi yerine getirmek zorunda olduğundan bahsedilir.⁴⁶ Sözün hem bir sorumluluğu hem de bir sonucu olduğu ayette şöyle vurgulanır: “Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.” (el-İsrâ 17/34)⁴⁷

Aileyi, fertleri, milleti bir arada tutan ahde vefadır. İnsan fitratında var olan bu ahlâk ilkesinin yokluğunda, toplumsal hayatın bir arada ve sorunsuz devamı mümkün değildir. Ahde vefa söylenen söze sahip çıkmak ve gereğini yerine getirmektir. Kişi bu özelliğiyle insanlar arası ilişkide çok önemli yere sahip olur. Sözüne sahip olmayan kimseler ise sadece yalancı olmakla kalmaz birçok ahlâk ilkesini de kaybeder. Yiğitlik, mertlik, erdemli olmak kaybedilen özelliklerin sadece bir kaçıdır. Yalnız başkaları hakkında değil, Kur’an kendi aleyhine bile olsa doğru sözlü olmayı emreder⁴⁸ ki bu da doğruluğun odağını teşkil eder.

1.7. Ölçü ve Tartıda Dürüstlük

Dürüstlük, söz ve davranışların doğru, gerçeğe uygun olması anlamına gelmektedir.⁴⁹ Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından ban yarımcı bir kuvvet ver.” (el-İsrâ17/ 80)⁵⁰ buyrulmaktadır.

Doğruluk ve dürüstlük İslâm nazarında Allah’a imandan sonra önemli erdemlerden birisidir. Peygamberimize “Ey Muhammed sen beraberindeki tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol” (Hud 11/112) ve “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.” buyrulmuş; “Bana İslâm hakkında öyle bir söz söyle ki, bu hususta senden başkasına bir şey sormaya gerek duymayayım” diyen sahabiye Peygamberimiz “Allah’a iman ettim de sonra dosdoğru ol.”⁵¹ şeklinde karşılık vermiştir.

Doğruluk hem niyeti içeren bir tavır hem de icraatla ortaya çıkan bir fiil olarak değerlendirilebilir. Yani doğruluğun gerçekten insani bir erdem olabilmesi hem içsel hem de davranış bakımından aynı anda bulunması gerekir. Bunun içinde olup dışı yansımama durumu tespit edilemez; samimi niyet olmadan yapılacak doğruluk gösterileri de nifaktan öteye gidemez.

Bireysel olarak insanda iç huzuru sağlayan dürüst davranış, toplumsal alanda karşılıklı güvene, sonucunda da dayanışma ve iş birliğine ulaştırır. Toplumsal çözülme ve ayrışmaların, aile hayatı, sosyal hayat ve ticaretteki problemlerin temelinde dürüst olamamak yatmaktadır. Dürüstlük kavramının zıttı olabilecek kavramlara bakarsak yalan, sahtekârlık, düzenbazlık, aldatma vb. ifadeler hatırlanabilir. Bunlar kişinin hem dünyada yalnızlaşmasına hem ahrette hüsrana uğramasına hem de toplumda ayrışmalara neden olur.

1.8. Şüphe ve Zanla Hüküm Vermekten Kaçınmak

Şüphe/zan “benzemek, benzerlik sebebiyle başka şeyle karışmak, karıştırmak, belirsizlik ve kuşku” anlamına gelir.⁵²

46 Dönmez, *İslâmî İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 1: 60.

47 Bkz. *DİB Meali*, 284.

48 “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutunuz; kendiniz, anne babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olunuz” (en-Nisa 135).

49 Çağırıcı, “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37 (Ankara, TDV Yay., 2009), 98.

50 Bkz. *DİB Meali*, 284.

51 Müslim, “İman”, 62.

52 Hacı Mehmet Günay, “Şüphe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul, TDV Yay., 2010), 263-265.

Kur'an-ı Kerim'de "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur." (el-İsrâ 17/36)⁵³ buyrulup toplum hayatında çözümlere yol açacak ve problemlerin odağı olacak kötü ahlâkla ilgili ifadeler yer vererek, cemiyetin tesanüdü ve birliği yolunda yapılması gerekenlerden bahsedilmektedir. Ahlâk alanına konuyu taşıyan ayet duymadığın, görmediğin ve kalbinin tatmin olmadığını, tam bir bilgiye sahip olmadan birisi hakkında konuşmak, gıybet etmek, dedikodu yapmak, iftira etmek yasaklamaktadır.⁵⁴

İnsanlar zaman zaman farklı konularda kesin bilgiye sahip olmamaları sebebiyle şüpheye düşebilirler. Bu noktada tercih edilebilecek şıklardan birisi şüpheye sebep olan şeyden, harekettten yola çıkarak problemlere yol olacak hüküm koymak değil, kesin bilgiye ulaşmaya kadar susmak ve bilgi elde edince ona dayalı hüküm ortaya koymaktır. Mürüvvet sahibinin yapması gereken ise ne şüphe ile davranmak ne de bilgiye dayansa bile fertleri rahatsız edecek, toplumu ayıştıracak hükümlerden verâ ve ihtiyat ölçüsünde uzak durmaktır.⁵⁵ Asıl olan şüphe ve zan değil, itimad ve hüsni-zandır. Kur'an'da geçmemekle birlikte başkaları hakkında kötü düşünmenin yanlış olduğuna işaret eden hadisler vardır.⁵⁶ Zan bizim içimizde olanı anlattığına göre dikkat edilmesi gereken şey, itimad etmek ve güzel muamelede bulunmaktır; çünkü bunlar erdemli olmanın vazgeçilmezleri arasında yer alır.

1.9. Kibirden Uzak Durmak

Kibir: Yaratıcı, evren ve insan karşısında kendisini olması gereken noktada değil de farklı değerlendirmelerle daha üst bir yerde konumlandırmak ve hemcinslerini ötekileştirme, basit ve küçük görmek gibi tavır ve davranışlar içerisinde bulunmaktır. Kişinin kendisini başkalarından daha üstün ve mükemmel görmek anlamında ahlâki bir terimdir; ululuk taslamak, kendisini başkalarından üstün görmek, daha özeld müminleri küçümseyerek onların inandıklarına inanmaması, gittikleri yoldan gitmemesi gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁷

Bilgisizlik ve akli doğru kullanma noksanlığı kibrin sebebidir. Atalarımızın "Güzelliğine bir sivilce, malına bir kıvılcım yeter." özdeyişi aslında insanın kibirlenmesine sebep olabilecek iki özelliğin nasıl da basitçe ortadan kalkabileceğini anlatmaktadır.

Kur'an bu konuda "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara ulaşabilirsin." (el-İsrâ 17/37)⁵⁸ Buyrulmaktadır. مَرَّ كَلِمَةٍ kelimesi "aşırı sevinme ve şımarıklık"⁵⁹ demektir.

Peygamberimiz de "Kalbinde hardal danesi kadar iman bulunan kimse cehenneme girmez, kalbinde hardal danesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez."⁶⁰ ve "Allah bana, kimsenin kimseye kibirlenmeyeceği şekilde hepinizin alçakgönüllü olması gerektiğini vahyetti."⁶¹ buyurur.

Ayet ve hadis insanın dünyada duracağı noktayı açıkça ortaya koymaktadır. Kibir insanı bir sıfat değildir; tevazu insanı yüceltirken, kibir alçaltmaktadır. Dünyada hiçbir özellik insanın kibirlenmesine temel teşkil etmemelidir.

53 Bkz. *DİB Meali*, 284.

54 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 259.

55 Günay, "Şüphe", 263-265.

56 Buhari, "Ahkâm", 21.

57 Dönmez, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 3: 53.

58 Bkz. *DİB Meali*, 284.

59 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 259.

60 Tirmizi, "Birr", 61.

61 Ebu Davud, "Edeb", 40.

2. Lokman Suresi

Kur'an'da 31. sırada bulunan sure Mekke döneminin ortalarında inmiştir. Hz. Lokman'ın adı geçtiği için Lokman suresi denilmiştir.⁶² Tespit edilen ilkeleri şunlardır:

2.1. İyiliği Emretmek, Kötülükten Alıkoymak, Sabırlı Olmak

Kur'an lütuf, salâh, sağlık, nimet, ihسان gibi anlamlara gelen iyilik kavramının hem bireysel hem de toplumsal hayatta yer almasını emretmiş ise de tanımını yaparak geniş anlamı dar çerçeveye içine hapsedmek istememiş, genellikle bu iki kavramı yan yana zikrederek, ahlâkî kavramlar içerisinde iyilik-kötülük nitelendirmesinde bulunmuş, iyiliğin bilgisinden çok ahlâkî erdemlerin pratize edilmesi amaçlamıştır.⁶³

İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, başka bir ifade ile iyilikte yardımlaşp kötülüğe karşı koymak, Kur'an'ın kendi üslubuyla ele aldığı hem ferdi hem de toplumsal tarafı olan ahlâkî bir prensiptir.⁶⁴ Ferdin tek başına kötü bir fiili işlemesi toplumda çok fazla zarar verebilecek bir etki oluşturmaz. Ancak toplum bir kötülüğe karşı çıkmaz ve bir süre sonra alışır hale gelirse kötülük yaygınlaşır; işte iyiliği topluca emretmenin ve kötülüğe topluca karşı çıkmanın önemi burada ortaya çıkar. Kötülükler her toplumda var olduğuna ve hak-batıl mücadelesi için de var olmaya devam edeceğine göre önemli olan toplumun kötülüğe alışmamasıdır.

Lokman suresinde ise “Yavruçuğum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret, kötülükten alıkoymak. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.” (Lokman 31/17)⁶⁵ buyrulmuştur.

Ayetteki “sabır” kavramına Elmalılı farklı yaklaşmış, şöyle açıklamıştır: “Namazdan, iyiliği emredip kötülüklerden sakındırdıktan sonra kemale ermek ve toplumu iyiliğe ulaştırmak için de başına gelene sabret. Yani iyiliği emretmek de kötülükten alıkoymak da kolay şeyler değildir; başına bu sebeple bazı sıkıntılar gelebilir bunlara karşı da sabırlı ol.”⁶⁶ şeklinde açıklama yapmaktadır.

2.2. Kötülükten Uzak Durmak

Kötülük veya yanlış tutum ve davranışlar, özü itibarıyla insanın kendisinin ve ilişkide bulunduğu ötekinin onurunu zedeleyen, yapı bütünlüğünü bozan, onlara zarar veren, acıya sebebiyet veren tutum ve davranışlardır. Kur'an hangi tür davranış ve tutumların bu kategoriye girdiğinin insanın akl-ı selimiyle bilebileceğini kabul ettiği için, ahlâkî iyilikler konusunda olduğu gibi, bu konuda da muhataplarına bilgel katkıda bulunmak yerine, hatırlatmalarda bulunup, caydırıcı dil kullanmakta yetinmektedir.⁶⁷ Kur'an böyle yapmakla hem insan iradesine verdiği değeri ortaya koymuş hem de zamanla bu kategoride değerlendirilebilecek davranışlara ve farklı yaklaşımlara fırsat vermiştir.

“Yavrum namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükte alıkoymak.” (Lokman, 31/17)⁶⁸ ayetinde belirtildiği gibi namazla kötülük arasında doğrudan bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Namazın kötülüklerden alıkoymağında bahsedilirken⁶⁹ Peygamberimiz sembolik

62 Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu ve Tefsiri*, 4: 330.

63 Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an* (Ankara 2014), 393.

64 Muhsin Demirci, *Lokman Suresi ve Ahlâki İlkeler* (İstanbul 2011), 194.

65 Bkz. *DİB Meali*, 411.

66 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, (İstanbul tarihsiz), 3841.

67 Özsoy, *Konularına Göre Kur'an*, 419.

68 Bkz. *DİB Meali*, 411.

69 Ankebut 45. Ayete göre gerek abdest, kıraat, rükû, secde, tâdil-i erkân gibi zahiri şartlarına ve rükünlerine

bir anlatımla “Ne dersiniz, birinizin evinin önünden bir nehir aksa ve her gün o nehirde beş defa yıkansa, bu durum o kişide kir namına bir şey bırakır mı?!.. diye sordu. Oradaki-ler ‘Hayır, kişide kir namına bir şey bırakmaz.’ dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz ‘İşte günde beş vakit kılınan namaz da böyledir. Allah onunla hataları siler.’”⁷⁰ buyurarak, genel olarak ibadetlerin kötülüklerden uzaklaştırma fonksiyonu olduğuna vurgu yapmıştır.⁷¹

Ayrıca namaz hem sıkıntılardan korunma⁷², hem şükürün ifadesi hem de bir eğitim aracı⁷³ olarak istifa edilen bir ibadettir.

2.3. İyilik ve Hayır Üzere Olmak

Hayır, sözlükte “iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak” gibi anlamlara gelen hayr kökünden mastar isim olarak “iyi” yahut “iyilik” manasına şerrin karşıtı olarak kullanılır.⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de hayır kavramı “akıl bütünü ile rağbet ettiği şey”⁷⁵, “her şeyin faziletli olanı, sıla-i rahim, şerrin zıttı”⁷⁶, şerrin mukabili faydalı ve müsmir olan,⁷⁷ servet, nimet zenginlik, iyilik, hayır, en iyi⁷⁸ gibi birçok farklı anlamlarda değerlendirilebilmektedir.

“(Lokman, öğütlerine devamla şöyle demişti:) Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.” (Lokman 31/17)⁷⁹ İyilik ve kötülük kavramı olarak ele alındığı zaman bu ana başlık altına yazılabilecek birçok alt başlık bulunabilir; ancak burada ayrı ayrı nitelendirilmelerinden çok iyiliği güzel ve mubah, kötülüğü ise münker ve çirkin olarak ele alır. Her iki kavram fiile dönüştüğü zaman -hardal tanesi ile simgesel bir betimleme yapılarak- karşılığının mutlaka alınacağı vurgulanır.

Bayraklı ayette geçen “hardal tanesi kadar iyilik ve kötülüğün kaya dibinde, göklerde ve yerin derinliklerinde olması” ile bu mekanlarda maddi araştırmaların yapılmasının gerekliliğine işaret edildiğini⁸⁰ söylemektedir.

2.4. Yürüyüşte Mutedil Olmak ve Bağırarak Konuşmamak

Her konuda ifrat ve tefride düşmeme düşüncesi ile davranmak, itidal hem fitratın hem de hayatın gerçekleri ile uzlaşma içerisinde yaşayabilmenin temel prensiplerindedir. Allah mutedil davranma konusunda:

---

gerekse ihlâs, huşu, takva gibi manevî şartlarına özen göstererek kılınan namaz, İslâm’ın ve sağ duyu sahibi erdemli toplumların edepsizlik, hayâsızlık ve kötülük sayıp reddettiği tutum ve davranışlarla uyumsuz, âdeta bir nasihatçı, bir uyarıcı gibi namaz kılan kişiyi bu davranışlardan meneder. Böylece ayette namazın ahlâkî tesirlerine, kötülüklerle karşı koruyucu özelliğine işaret edilmekte; namaz kıldıkları halde hak hukuk gözetmeyen, edep ve ahlâk kurallarına uymayanlara da dolaylı bir uyarı bulunmaktadır. Bkz. DİB, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara 2007), 4: 275.

70 Buhari, “Mevâkîf”, 6.

71 Buhari, “Savm”, 2; Müslim, “Sıyam”, 163.

72 “Rasulullah herhangi bir şeye üzülsünce namaz kıları.” Bkz. Ebu Davut, “Salat”, 312.

73 “Sizin en hayırlı ameliniz namazdır.” Bkz. Malik, Taharet, 36.

74 Çağırıcı, “Hayır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17 (İstanbul: 1998), 43.

75 Râğib el-İsfahâni, *el-Müfredât* (İstanbul 2010), “hyr” md., 519.

76 İbn manzur, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Tarihsiz), “hyr” md., 4: 254.

77 Şemseddin Sami, *Kâmûs-u Türkî* (İstanbul 1318), “hyr” md., 495.

78 İlyas Karşlı, *Arapça-Türkçe Temel Sözlük* (İstanbul 1997), “hyr” md.

79 Bkz. *DİB Meali*, 411.

80 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 15: 139,140.

“Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesi-
dir!” (Lokman 31/17)⁸¹ buyurmaktadır.

Mutedil olmak genellikle “tabii olmak” anlamında el alınmıştır.⁸² Tabii olan çalım satmadan, kibirlenmeden, sağa sola iltifat etmeden, sallanmadan yürümek tavsiye edilmiş, yürümekten maksadın mezkur dışında olduğu dile getirilmiştir. Yoksa acele işi olan hızlı, acelesi olmayan da suhuletle yürüyecektir. Zelil bir vaziyette yürümek de uygun görülmemiştir.⁸³ Yürüyüş için bir haram sınırlaması koymak mümkün değildir.

Alçak sesle konuşmak ve seslenmek insanî bir tavidir. Bu vurgulanırken mutedil olanın, insanî olanın dışına çıkarlar için gerçekten dinlemekte hiç haz alınmayan merkep sesi örnek olarak gösterilmiştir.

Hucurat Suresi 2. ayette de Peygamberimizin huzurunda sesin alçaltılması tavsiye edilmiştir.

Aslında ölçü ve dengeyi, Kur’an’ın insan davranışlarıyla ilgili bütün tekliflerinde görmek mümkündür.⁸⁴ Hem davranışta hem de ibadette ölçünün kaçırılmasını tasvip etmemiştir. Mesela malın infakında dengeli şekilde davranılmasını istemiş, hayatın genelinde de Sırat-ı müstakim denilen orta yolun izlenmesi tavsiyesinde bulunmuştur.

Sonuç

Ahlâki değerler hem toplumun oluşmasına ve birlikteliğinin devamına önemli katkı sağlar hem de insanın toplumsallaşmasını ve topluma aidiyet bağlarının güçlenmesini temin eder. Ahlâki ilkeler etrafında bir olan ve uzun yıllar varlığını devam ettiren toplumların yaşadığı bilindiği halde, ahlâksızlık çerçevesinde bir araya gelen fertler olsa bile bunların toplumsallaşması mümkün olmamıştır.

İslâm ahlâkının kaynağı vahiydir; bu sebeple müntesiplerinin vahyin ortaya koyduğu ahlâk ilkeleri etrafında buluşması ve buradan hareketle bir hayat tarzı benimsemeleri elzemdir. Bu konunun toplumumuzda öneminin kavrandığını söyleyebilmek oldukça güçtür; toplumda yaygın bir ibadet problemi olmadığı halde, her kesimi rahatsız eden ahlâki zafiyetler müşteki olunan konular arasında yer almaktadır. Oysa “Din güzel ahlâktır” buyuran bir peygamberin inanırları olarak ahlâkımızı güzelleştirmeden dîni tekâmüle erisemeyeceğimizi bilmiş olmamız gerekirdi.

Son dönemde “Değerler Eğitimi” başlığı altında resmî ve gayr-i resmi kurum ve kuruluşlarda etkinlikler arasına alınan -MEB’nın yönerge ile planlamasının yapılmasını istediği (mebk12.meb.gov.tr, 2013)- eğitim faaliyeti de aslında yukarıda bahsedilen din ve ahlâk alanında yaşanan, bugün toplumu rahatsız ettiği gibi yarında travmatik problemlere yol açabilecek sıkıntılar sebebiyle gündeme getirilmiştir.

Aslında değerler eğitiminde empati, liderlik, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, vatansızlık, kültürel mirasa sahip çıkma gibi ihtiyaç sebebiyle gündeme alındığı düşünülenler hariç sevgi, saygı, hoşgörü, adil olma, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk, dürüstlük, aile birliğine önem verme, iyimserlik, misafirperverlik

81 Bkz. *DİB Meali*, 455.

82 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: ts.), 4: 274; Seyyid Kutup, *Fi Zilali’l-Kur’an*, (İstanbul 1980), 8: 230; Ebu’l-Fida Ma’dûd-Din İbn Ömer İbn Kesir İbn Davud İbn Kesir el- Dimaşki el-Kureyşi, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, (İstanbul 1991), 4: 6410-6414.

83 Hz. Ömer bir adamı başı önünde, omuzları düşmüş, süklüm püklüm yürürken görünce “Başını yukarı kaldır da öyle yürü; İslâm acizlik değildir.” diye seslenir. Aynı şekilde yürüyen bir başkasına da “Ey Sefil! Dinimiz lekeme” diye azarlar. Bkz. İbrahim Sarı, *Lokman Suresi* (İstanbul 2016), 47.

84 Demirci, *Lokman Suresi ve Ahlâki İlkeler*, 204.

vb. başlıklar rahatlıkla herhangi bir dinin din eğitimi içerisinde ele alınabilecek konulardır. Bugün ders olarak okutulmayan ancak eğitim faaliyetleri arasında yer alan Değerler Eğitimi konu başlıklarının İsrâ ve Lokman başta olmak üzere diğer surelerdeki ilkeler birlikte ele alınarak işlenmesinin faydalı olacağı kanaati değerlendirilmektedir.

Toplumun birlikteliği ve insani değerler etrafında bir arada yaşama kültürünü edinmesi ancak ahlâki ilkelerin hem doğru kaynaktan öğrenilmesi hem de toplumda karşılığının bulunmasıyla mümkün olacaktır. Üzerinde çalışılan İsrâ ve Lokman surelerindeki ihtiyaç duyduğumuz ahlâk ilkelerinden bir kısmı Din ve Değerler Eğitiminde hem program hem de uygulama noktasında üzerinde çalışılarak, davranış edinme bağlamında referans olarak kullanılabilir.

Kaynakça

- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 11 ve 15. cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013.
- Çağırıcı, Mustafa. "Hayır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 43-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çağırıcı, Mustafa. "Cimrilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 4-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağırıcı, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 184-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Demirci, Muhsin. *Lokman Suresi ve Ahlâki İlkeler*. İstanbul 2011.
- Dımaşkî, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*. 7. cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- DİB. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 4. cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- DİB. *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Doğan, D. Mehmed. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul 1996.
- Doğan, Recai ve Ege Remziye. *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınlar, 2015.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 1 ve 4. cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsiru'n-Nesefi*. 1. cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Alemiyye, 1995.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadreddin Gümüş. *Kur'an Yolu ve Tefsiri*. 3. cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Günay, Hacı Mehmet. "Şüphe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 263-265. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Heysemî. *Mecmau'z-Zevâid*. 11. cilt. Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1994.
- İsfahânî, el-Rağib. *el-Müfredât*. İstanbul 2010.
- İbn Manzur. *Lisânu'l-Arab*. 4. cilt. Beyrut ts.
- İbn Miskeveyh. *Ahlâki Olgunlaştırmak*. Çeviren: A. Şener, İ. Kayaoğlu ve C. Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Kallek, Cengiz. "İsrâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Karslı, İlyas. *Arapça-Türkçe Temel Sözlük*. İstanbul 1997.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zilâlî'l-Kur'an*. 8. cilt. İstanbul: Dünya Yayınları, 1980.
- Meydan, Hasan ve Kaymakcan Recep, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Özsoy, Ömer ve Güler İlhami, *Konularına Göre Kur'an*. İstanbul: 2004.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûs-u Türkî*. İstanbul: 1318.
- Sarı, İbrahim Sarı, *Lokman Suresi*. İstanbul: 2016.
- Toksarı, Ali, *İslam' da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 4.cilt. İstanbul: 1997.
- Vehbi, Mehmed, *Hulasatu'l-Beyan Fî Tefsiri'l-Kur'an*. 9.cilt. İstanbul: 1340.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6.cilt. İstanbul: ts.